

Diakontjenesten i kirkens tjenestemønster

Innledning

Kirkemøtet vedtok i sak KM 08/04 at "diakontjenesten teologisk kan forstås som en del av den ordinerte tjenesten i Den norske kirke, jfr. BM 32/04." Forståelsen av dette vedtaket, og premissene for det, har i ettertid vært sprikende. På denne bakgrunn har Kirkerådet bedt Bispemøtet ta stilling til hvordan diakontjenesten skal forstås i Den norske kirke, og med det avklare diakontjenestens aktuelle teologiske og ekklesiologiske status sett i forhold til prestedtjenesten og kirkens tjenestemønster i det hele.

For å besvare en slik henvendelse er det nødvendig å forstå diakontjenesten i forhold til kirkens identitet og oppdrag, og i forhold til andre tjenester i kirken.

Diakoni og kirkens oppdrag

Kirkens eksistens bygger på Guds frelseshandling i Jesus Kristus, slik den ble forberedt gjennom løfter og bud i den gamle pakt. Kirken skapes og fornyes gjennom å bli meddelt evangeliet om Jesus Kristus, i ord og sakrament.

På dette grunnlag er også kirken kalt til å gi videre det den har fått, til å vitne om evangeliet både i ord og i handling. Likesom Faderen i kjærlighet til verden sender Sønnen, sender Jesus sine disipler (Joh 20,21). Selv vitnet han om Guds rike gjennom sin forkynnelse, samtidig som han uttrykte gudsríkets nærvær gjennom å helbrede og gjøre vel mot dem han møtte (Matt 8-9; Luk 7,21f). På samme måte vitner kirken om evangeliet både gjennom sin forkynnelse av Kristi frelsesverk og gjennom å la troen komme til uttrykk i handling til beste for medmenneskene. Slik bekrefter den Guds gode vilje med verden slik den allerede kommer til uttrykk i Guds skapergjerning, samtidig som den vitner om muligheten for frelse og gjenopprettelse der fellesskap er brutt og skaperverket skadet. Liksom Jesus "tok på seg tjenerskikkelse" (Fil 2,7), er kirken kalt til å være et tjenende fellesskap.

Kirkens diakoni springer ut av kirkens identitet og oppdrag. "Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet" (Diakoniplan for Den norske kirke). Diakonien skal ikke være en isolert sektor i kirkens liv, men prege hele kirkens liv og sendelse. Det diakonale *perspektivet* må derfor prege alle sider ved kirkens liv, inkludert menighetens gudstjenesteliv. Den diakonale *virksomheten* er avgjørende viktig både for kirkens væren i verden og for dens indre liv.

Den diakonale oppgave gjelder den enkelte kristne både i familie, samfunn og arbeid og i menighetens fellesskap. Mange utfordringer forutsetter et større diakonalt fellesskap som aktør. Noen diakonale oppgaver krever også et mer spesialisert arbeid på tvers av

menighetsgrensene. Den virksomhet som drives av diakonale institusjoner og organisasjoner er viktige uttrykk for kirkens diakoni.

Allment ansvar for diakoni og en særskilt diakontjeneste

I menigheten er diakonien, slik den er forstått over, prinsipielt sett alle menighetslemmenes ansvar. Samtidig preges det kristne fellesskapet av et mangfold av oppgaver og tjenester. Paulus sammenlikner de ulike tjenester og funksjoner med lemmene på kroppen (1 Kor 12): Lemmene er ulike og har ulike oppgaver, men de er alle deler av den samme kroppen. Den Hellige Ånd gir menigheten et mangfold av gaver som utfyller hverandre og bidrar til helheten i kirkens oppdrag. Å ha en tjeneste i menigheten er ikke noe som er forbeholdt noen få, men er noe alle dømte er kalt til. Som et ”hellig presteskap” (1 Pet 2,5) har alle kristne del i tjenesten for Gud og verden. Fordi menigheten er et fellesskap med ulike funksjoner, vil noens tjeneste være mer fokusert mot diakonien, andre vil ha sin primære oppgave på andre områder.

Helt fra nytestamentlig tid har noen personer vært kalt til et særskilt ansvar for bestemte sider ved kirkens oppdrag. Et slikt ansvar har gjerne blitt ivaretatt gjennom visse ordnede tjenester. Blant de tjenester som nevnes i NT, er ”diakoner” (Fil 1,1 o.fl.st.), uten at det sies eksplisitt hva en slik tjeneste omfatter. Senere i kirkens historie vokste diakontjenesten fram som en tjeneste som i første rekke stod i tjeneste for biskopen, bl.a. gjennom oppgaver i gudstjenesten. Etter hvert ble den i mange kirker også et stadium på veien til å bli vigslet til prest.

Til forskjell fra dette kjenner vi i nyere luthersk tradisjon først og fremst diakontjenesten som en karitativ tjeneste, med ansvar for kirkens omsorgstjeneste. Slik forstått viderefører vår diakonitjeneste verdier og ansvar som allerede står sentralt i Det gamle testamentet, og den har derfor alltid stått samfunnets allmenne omsorgstjeneste nær. I Den norske kirke er i dag tjenesten som diakon primært forstått som en tjeneste i den lokale menighet, med ”formål å fremme medmenneskelig omsorg og fellesskapsbyggende arbeid, og er den tjenesten som i særlig grad er rettet mot mennesker i nød” (Tjenesteordning og kvalifikasjonskrav for diakoner, § 2).

At en diakon har fått et særlig ansvar for menighetens diakoni, betyr ikke at diakonen er alene om oppdraget eller den eneste som skal utøve diakoni. Diakonens særlige ansvar er et lederansvar som bl.a. utøves gjennom veiledning og inspirasjon. ”Diakonen leder menighetens diakonitjeneste og har medansvar for å rekruttere, utruste og veilede frivillige medarbeidere” (Tjenesteordning og kvalifikasjonskrav for diakoner, § 2).

Det er ut fra Det nye testamentet ikke mulig å argumentere for ett bestemt tjenestemønster som gyldig til alle tider. Tvert om er det nettopp et poeng at Ånden er fri til å gi sine gaver slik det tjener kirken og dens oppgaver i den aktuelle konkrete situasjon. Her spiller både indrekirkelige og allmenne samfunnsforhold en avgjørende rolle. Dette betyr at kirken kan ordne – og omordne – sitt tjenestemønster på ulikt vis, men at måten dette skjer på ikke bare er et spørsmål om pragmatiske vurderinger. Kirken må i den enkelte situasjon både fastholde de nødvendige tjenestene og lytte etter Åndens ledelse og spørre hvordan dens mønster av tjenester samsvarer med kirkens dens identitet

og bidrar til å realisere dens oppdrag under de rådende forhold. Bispemøtet er i dagens situasjon av den oppfatning at en ordnet diakontjeneste i menighetene er av avgjørende betydning for Den norske kirke, og mener denne bør styrkes i framtidige budsjetter og bemanningsplaner.

Vigsling til kirkelige tjenester

Helt fra nytestamentlig tid har mennesker med kall til visse tjenester blitt innviet til tjenesten gjennom håndspåleggelse og bønn (jf. 1 Tim 4,14; 2 Tim 1,6; Apg 13,1–3). I Apostlenes gjerninger hører vi om sju menn som ble valgt ut til å ”gjøre tjeneste ved bordene” som ble innviet av apostlene ”som ba og la hendene på dem” (Apg 6,1–6). I teologisk og kirkelig språkbruk er en slik handling gjerne blitt betegnet som ”ordinasjon” eller ”vigsling”. Først i nyere tid, og etter at de aktuelle stillingskategorier var innarbeidet, har Den norske kirke sett grunnlag for å gjøre vigsling obligatorisk for andre enn prestene. I de gjeldende slike liturgier i Den norske kirke brukes begrepet ”vigsling”.

Vigsling forstås da som en gudstjenestelig handling der kirken innsetter en tjener ved at vigslingen formidler kallelse, velsignelse, og sendelse. Vigslingen er en charismatisk handling hvor menigheten ber Ånden gi den vigslede sine gaver. I vigslingen bekreftes at kirken har funnet den som vigsles egnet til tjeneste, og den som vigles lover å utføre sin tjeneste i troskap mot kirkens lære og det oppdrag som er gitt i tjenesten. Vigslingen rommer også et element av utsendelse. En vigsling er ikke tidsbegrenset, men tar sikte på en livslang tjeneste. Fordi vigslingen gjelder hele kirken, utføres vigslinger i Den norske kirke av biskopen.

I Den norske kirke vigsles diakoner etter en egen liturgi, og slik vigsling er obligatorisk for å inneha fast stilling som diakon i en menighet. Slik framstår diakontjenesten i vår kirke entydig som en vigslet tjeneste, der ”formaning og løftet i vigslingsliturgien er bestemmende for diakonens tjeneste og livsførsel” (Tjenesteordning og kvalifikasjonskrav for diakoner, § 6). Som vigslet medarbeider står diakonen under tilsyn av biskopen og er underlagt en særlig forpliktelse på kirkens læremessige grunnlag. Den norske kirke har i tillegg en del diakoniarbeidere som ikke tilfredsstiller kvalifikasjonskravene for vigsling.

Forholdet til prestatjenesten

Ved siden av tjenesten som diakon vigsler Den norske kirke i dag til tjeneste som prest, biskop, kateket og kantor. Eksistensen av diakon, kateket og kantor som *vigslede* tjenester er et forholdsvis nytt fenomen i Den norske kirke. Ettersom tjenesten som biskop tradisjonelt har vært forstått som en spesialform av prestatjenesten, var det i realiteten tidligere bare én vigslet tjeneste i Den norske kirke. Når den teologiske forståelsen av nye tjenestekategorier skal avklares, er det derfor særlig nødvendig å avklare forholdet til prestatjenesten.

I den lutherske bekjennelse har prestatjenesten fremfor alt sin forankring i CA V som taler om at Gud har innstiftet ”en tjeneste med å lære evangeliet og meddele sakramentene”. Ut fra sammenhengen framkommer det at denne tjenesten er av

fundamental betydning i kirkens liv, fordi mennesker ikke kan komme til tro uten at evangeliet forkynnes og sakramentene forvaltes. Dette er i samsvar bl.a. med Paulus' forståelse av at ingen tro på en de ikke har hørt om, og at ingen kan høre hvis ikke noen er utsendt for å forkynne (Rom 10,14f).

Denne tjenesten med ord og sakrament har, i likhet med andre kirkelige oppgaver og tjenester, vært utformet og organisert på skiftende måter. Dette gjelder ting som kompetansekrav, tilsetningsmåte og avlønning, men det gjelder også den nærmere bestemmelse av hvilke konkrete oppgaver som skulle ivaretas av presten, ut over selve forkynnelsen og sakramentforvaltningen. En slik praktisk fleksibilitet er et verdifullt trekk ved en luthersk kirke. Mange oppgaver som tidligere har tilhørt presten, er i dag helt eller delvis overlatt andre tjenestegrupper, og vi må være åpne for at det kan være aktuelt med nye omflyttinger av oppgaver. Det kan på denne bakgrunn være tjenlig å skjelne mellom prestedienstens grunnleggende identitet som en særskilt tjeneste med Ord og sakrament, og prestediensten som konkret og foranderlig stillingskategori.

I tråd med tradisjonell språkbruk har man gjerne omtalt denne tjenesten som "presteembetet", og med utgangspunkt i artikkelens overskrift snakket om "det kirkelige embete" (ministerium ecclesiasticum/das Predigtamt). I moderne språkbruk bærer imidlertid begrepet "embete" også med seg uheldige konnotasjoner. Bl.a. som en følge av at prestene i lang tid var kongelige embetsmenn, skaper ordet lett assosiasjoner i retning av makt og hierarki. Endringene i presteskapets faktiske tilsetningsforhold gir dessuten bruk av embetsterminologien et gammelmodig preg. Bispemøtet tilrå derfor at man i framtiden unnlater å omtale den konkrete stillingskategori "prest" med betegnelsen "embete", men i stedet snakker om "tjeneste".

Bl.a. ut fra stikkordet "tjenstedifferensiering" har man i den tidligere utredningsprosessen spurt om andre vigslede tjenester kan sies å komme inn under den tjeneste med ord og sakrament som CA V snakker om. Spørsmålet har ikke minst dreid seg om hvorvidt andre tjenester kan ha del i aspekter ved det som presten har i sin helhet.

Historisk sett er en slik tanke imidlertid utenfor bekjennelsens horisont. CA V beskriver en tjeneste preget av to konkrete oppgaver ("lære evangeliet og meddele sakramentene") som i vår kirke har vært sammenfallende med de sentrale oppgaver i prestediensten. Selv om prestene tidvis har vært tillagt mange andre oppgaver, har det alltid vært disse to oppgavene som har vært identitetsbestemmende for presteyrket. Bispemøtet mener at det også i vår situasjon er mest nærliggende å oppfatte prestediensten som videreføringen av den særskilte tjeneste som omtales i CA V og i Den norske kirkes Gudstjenestebok, del II. Dette dreier seg om hva som identitetsbestemmer prestediensten, og betyr ikke at prester dermed skulle ha en eksklusiv rett til å utføre alt som hører inn under forkynnelse og sakramentforvaltning. Således inkluderer diakonens tjeneste formidling av evangeliet i mange former. Det er allikevel lite naturlig å bestemme denne tjenestens egenart med en henvisning til den tjeneste med ord og sakrament som omtales i CA V.

Å se diakontjenesten som en differensiering av prestediensten slik den bestemmes i CA V (prestedienstens grunnleggende identitet) vil etter Bispemøtets oppfatning være

kunstig. Synsmåten ”tjenstedifferensiering” er derimot treffende om en i stedet tar utgangspunkt i tidligere utforminger av den konkrete prestedtjenesten. Særlig klart blir dette dersom en tenker på den tid da vår kirke bare hadde én vigslet tjeneste – med et stort mangfold av oppgaver, ikke minst av diakonal karakter.

At tjenesten som diakon (og andre tjenester) ikke er omtalt i CA, betyr ikke at de mangler teologisk begrunnelse. CA tar ikke opp alle viktige teologiske spørsmål, men bare de som det var nødvendig å avklare i den aktuelle situasjon. Kirkens konkrete tjenestemønster er heller ikke statisk, men noe kirken til enhver tid må utforme under Åndens ledelse. Diakontjenesten i vår kirke står etter Bispemøtets vurdering på et solid selvstendig teologisk grunnlag. Dette grunnlag gir diakonen en tjenesteidentitet som er klart forskjellig fra prestens, selv om det kan foreligge betydelige overlappinger begge veier hva konkrete arbeidsoppgaver angår.

Heller enn å forstå ulike konkrete tjenester som ulike aspekter ved én enkelt tjeneste, er det etter Bispemøtets mening mer sakssvarende å forstå dem som selvstendige tjenester innenfor rammen av fellesskapet av tjenester i kirken. Dette svarer bedre til tanken om kirken som en kropp med mange ulike lemmer (1 Kor 12), der enheten er forankret i kroppen som helhet, ikke i relasjonen til ett bestemt lem. Nettopp gjennom sin forskjellighet bidrar de ulike tjenestene til kirkens felles liv og oppdrag.

Innenfor fellesskapet av tjenester har noen tjenester det til felles at de er vigslede tjenester. Hver på sin måte er de satt inn under et særlig ansvar og en særlig forpliktelse. Vigslingen innebærer imidlertid ingen særskilt åndelig verdighet eller status utover det andre døpte har. Det som kvalifiserer de ulike vigslede tjenestene er ikke selve det å være vigslet, men den tjeneste det vigsles *til*. Sentralt i de ulike vigslingsliturgier står derfor omtalen av hva man vigsles til.

Det har i debatten om den kirkelige tjenestestruktur vært tatt til orde for å utforme Den norske kirkes tjenestestruktur ut fra det ”tredeelte embete” som en finner i mange andre kirker. I de fleste kirker som har en slik modell, er forholdet mellom de tre tjenestene hierarkisk forstått, der man først ordineres til diakon før man kan bli prest og deretter biskop. Bispemøtet ser en slik modell som lite tjenlig for Den norske kirke i dagens situasjon. For det første er det lite ønskelig å gå inn på den forståelse av over- og underordning i forholdet mellom tjenestene som denne modellen tradisjonelt har representert. For det andre setter den en begrensning på antall vigslede tjenester til tre som er vanskelig å forene med Den norske kirkes nåværende tjenestestruktur og vigslingspraksis. I stedet for å tale om tjenestene som ulike dimensjoner ved den samme tjeneste, bør det tales om ulike tjenester innenfor det totale tjenestefellesskapet i kirken.

For forståelsen av forholdet mellom diakontjenesten og prestedtjenesten innebærer det at de ikke skal forstås som ulike dimensjoner innenfor den samme tjeneste, men som to ulike tjenester innenfor det kirkelige tjenestefellesskap.

Felles for diakon- og prestedtjenesten er at de begge er tjenester som forutsetter vigsling. Teologisk sett er det ingen forskjell på de to former for vigsling, bortsett fra at det vigsles

til to ulike tjenester. Vigslingen er ikke vigsling til en generell status som vigslet, men vigsling til en spesifikk tjeneste. Dersom en går over fra en tjenestetype til en annen, må en vigsles til denne tjenestetypen. En diakon som blir prest må vigsles til prest, og en prest som blir diakon må vigsles til diakon.

Vigsling og ordinasjon

Tradisjonelt har man omtalt vigsling av prester som "ordinasjon". Da man innførte vigsling for diakoner og andre tjenestegrupper ble disse omtalt som "vigsling", og i liturgi fra 1980-tallet er dette begrepet brukt om samtlige vigslingshandlinger. I gjeldende tjenesteordninger skjelles det imidlertid mellom "ordinasjon" av prester og "vigsling" av bl.a. diakoner. I liturgien for ordinasjon av prest tales det også tilsvarende om "ordinand".

Det er teologisk ikke noen prinsipiell forskjell mellom vigsling og ordinasjon. Begrepet ordinasjon har tradisjonelt vært brukt om prestedtjenesten, og Bispemøtet ser ikke behov for å endre dette.

"Geistlige" og "leke"

I tradisjonell kirkelig språkbruk har man gjerne skjelnet mellom prester og biskoper som "geistlige" og andre kirkemedlemmer som "leke". I forbindelse med innføringen av nye vigslede tjenester har det vært diskutert om de skal forstås som "geistlige" eller "leke". Spørsmålet er om "lek" betyr at man ikke er vigslet til prest, eller at man ikke er vigslet overhodet. Her er den kirkelige språkbruk uryddig. Bl.a. i reglene for valg til bispedømmeråd i Kirkeloven (også andre steder) er vigslede diakoner, kateketer og kantorer rubrisert som "lek kirkelig tilsatt". I det samme regelverk blir vigslede prester som ikke er i menighetstjeneste, forstått som leke.

Bispemøtet er av den oppfatning at begrepet "lek" er lite egnet for å sondre mellom ulike grupper i kirken. Det anbefales derfor at man erstatter det med begreper som mer presist gir uttrykk for hva man vil si noe om, f.eks. ved å snakke om "vigslede og ikke-vigslede stillinger", "prester og andre ansatte" osv.

Sakramentforvaltning og kirkelige handlinger

Sakramentene dåp og nattverd er Guds gaver til kirken og forrettes derfor i menighetens fellesskap. Sakramentforvaltningen ivaretas derfor av personer som kirken har gitt fullmakt og vigslet til denne oppgaven. I vår kirke er denne oppgaven tillagt prestedtjenesten som bærer av tjenesten med å "lære evangeliet og meddele sakramentene" (CA V). Bortsett fra nøddåp, som kan forrettes av enhver kristen om det er nødvendig, kan biskopen på visse betingelser gi andre egnede personer fullmakt til å forrette dåp og nattverd, på ansvar og under tilsyn av en prest (Tjenesteordning for biskoper § 10). I vår kirke er diakoner gitt generell adgang til å forrette nattverd i forbindelse med soknebud (Retningslinjer for kateketens og diakonens gudstjenestelige funksjoner, pkt. 3.2.1). Bispemøtet ser ikke grunnlag for å gjøre endringer på dette punktet.

Det er verdifullt at diakonen har en rolle i forhold til menighetens gudstjenesteliv (jf. Retningslinjer for kateketens og diakonens gudstjenestelige funksjoner). Dette er et uttrykk for sammenhengen mellom menighetens gudstjenestefeiring og dens diakonale liv i sitt nærmiljø.

I liturgiske roller bærer diakonen liturgisk drakt. Bispemøtet mener at egenarten til diakontjenesten som vigslet stilling tilsier at diakonen bærer skråstilt stola. Dette bør gjelde tilsvarende for kateketer og kantorer. Det er Kirkemøtet som fastsetter liturgisk drakt for diakoner, kateketer og kantorer, og som eventuelt må gjøre vedtak om bruk av skråstilt stola for disse tjenestegrupper før dette kan tas i bruk.

Økumeniske implikasjoner

Et viktig spørsmål i økumeniske samtaler har vært muligheten for en gjensidig anerkjennelse av vigslede tjenester. I Porvoeerklæringen har Den norske kirke sammen med andre lutherske og med anglikanske kirker forpliktet seg til ”å arbeide for å nå fram til en felles forståelse av diakontjenesten”. Det har av noen vært hevdet at dette best kan skje ved at Den norske kirke ser sine vigslede tjenester i lys av et ”tre delt embete”, slik en finner det i anglikansk sammenheng. Bispemøtet mener dette ikke er noen nødvendig implikasjon. I og med Porvoeerklæringen anerkjenner anglikanske og lutherske kirkers hverandres prestetjeneste og bispetjeneste, uten at man har noen felles forståelse av den struktur disse tjenestene inngår i. Etter Bispemøtets oppfatning bør en gjensidig anerkjennelse av diakontjenesten være mulig på liknende premisser. Bispemøtet håper at den avklaring som er gitt i og med denne uttalelsen kan være et bidrag til en slik prosess.